

Frank Tibor

Bismarck és az osztrák-magyar kiegyezés

„**A**nton von Werner német festő még a múlt század végén történelmi tablót készített a berlini kongresszusról” – írta szép esszéjében, 1977-ben Diószegi István.¹ „Az európai államférfiak elmosódó karéjában Bismarckot helyezte a középpontba, aránytalanul nagyra növelt termettel, magabiztos tekintettel, éppen egy orosz diplomatával parolázva. A német kancellár mellé Andrássy Gyula osztrák-magyar külügyminisztert állította, úgy, mint egy szárnysegédet: szemében odaadó figyelemmel, testtartásában szolgálat-kész feszességgel.

Kevesen ismerik nálunk ezt a képet, vagy ha látták is a másolatát, bizonyára nem sok figyelemben részesítették. A múlt századi magyar-német kapcsolatokról kialakult képzet valahogy mégis olyan, mintha ennek a festménynek a tudati lenyomata lenne. A közhiedelem valami eredendő magyar-német egymásrautaltságról tud, arról, hogy a kiegyezés korának magyar politikai vezető rétege odaláncolta magát Németországhoz, hogy külpolitikai megfontolásokból alárendelte magát a porosz-német militarizmusnak.

Valójában ez a kapcsolat kezdetben nemcsak hogy harmonikus nem volt, de még csak barátságos sem. Hogy mégis ilyennek hisszük, az a történetírás meg a publicisztika számlájára írható, amiért aktuális megfontolásokból életre keltette, illetve életben tartotta ezt a történelmi legendát.”²

Diószegi István szellemes művészettörténeti elemzése telibe talált: von Werner (1843-1915) képének finom történeti analízise a legjobb kiindulópont közel másfélszáz év történelemmagyarázatához, olyan elemzés, amely közel visz a porosz-német magyarságkép értelmezéséhez.

Bár az 1848-49-es forradalmakat a Habsburgok és orosz szövetségesük véglegesen leverték, Ausztria a pürrhoszi győzelemből jelentősen meggyengült hatalomként került elő. Egy sor nemzetközi konfliktus, mint pl. az 1859-es és az 1866-os itáliai hadjárat, de különösen az 1866-os porosz-osztrák háború megmutatta, hogy Ausztria nem volt többé az a jelentős katonai hatalom, mint azon hosszú évtizedek alatt, amíg a Szent Szövetség rendszere működött. A birodalom nemzetközi státusa egyre inkább az elkerülhetetlen belső strukturális átszervezés függvényévé vált, amely ennek a nagy kiterjedésű kelet-közép-európai országnak a gazdasági és társadalmi energiáit volt hivatva újraélesztetni. Az osztrák-magyar kiegyezés volt a Habsburg birodalom utolsó, és talán legalaposabb átrendezése, mielőtt a birodalom elsüllyedt volna az I. világháború nyomán.

Mivel Magyarország 1526 óta része volt ennek a birodalomnak, a kiegyezés jelentős mértékben átformálta Magyarország alkotmányos státusát és politikai

¹ DIÓSZEGI István: *Bismarck, a német egység és Magyarország* (1977). IN: DIÓSZEGI István: *A magyar külpolitika útjai. Tanulmányok*, Gondolat, Budapest, 1984, 214-218.

² Uo. 214.

helyzetét. Az ország félgymarmati tartományból a Habsburg császárság fél-autonóm részévé vált, és a birodalom az átszervezés után elnyerte az Osztrák-Magyar Monarchia dualista szerkezetét. Ez az átalakulás számos tekintetben az 1848-49-es magyar forradalomnak és szabadságharcnak volt köszönhető, amely, egyéb eredményei mellett, segített újjáalakítani Ausztria-Magyarország nemzetközi helyzetét és képét.³

A porosz-magyar/német-osztrák-magyar viszony története számos részleteiben nem ismeretlen mozzanata német külkapcsolataink alakulásának az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés előtt és után. Diószegi István, Gonda Imre, Hanák Péter és Kovács Endre sok új adatot és összefüggést hozott felszínre, már az 1960-as évektől kezdve. Új berlini levéltári kutatásaim arról győzték meg, hogy elsősorban a porosz állami titkoslevéltárban (*Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*) sok, eddig figyelembe nem vett levéltári anyag rejtőzik, amelyek Poroszország magyarságképét nemcsak átszínezik, de lényegesen új megvilágításba is helyezik. E korai kapcsolatok jelentőségét különösen aláhúzza a német-magyar viszony vészterhes alakulása a következő évszázadban, amelynek gyökereit nagyrészt itt, gróf Otto von Bismarck és Deák Ferenc, gróf Andrássy Gyula és F. F. von Beust báró (majd gróf) korában, a dualista Monarchia *Gründerzeit*-jében kereshetjük.

Az általam kutatót dahlemi levéltári állagok közül kiemelem Karl Anton Philipp Freiherr von Werthernek (1809-1894), Poroszország bécsi követének családi iratait⁴ és a követnek, mint a porosz külügyminisztérium bécsi képviselőjének Berlinbe, Bismarck kezeihez küldött jelentéseit.⁵

Otto von Bismarck gróf (utóbb herceg) (1815-1898) 1862-ben lett Poroszország miniszterelnöke és egyszersmind külügyminisztere, 1867-ben kancellár, végül 1871-ben birodalmi kancellár (*Reichskanzler*).⁶ A porosz külügyminisztériumot 1870-ben nevezték át az Északnémet Szövetség, majd 1871-től a Német Birodalom Külügyminisztériumává. A szövetségi képviseletek feladataikat a korábbi porosz misszióktól vették át. A birodalmi Külügyminisztérium a birodalmi kancellár irányítása alá került, akit a külügyek élén a napi gyakorlatban egy államtitkár képviselt.

Bismarck a magyarságot már 1860-tól, tehát kormányra jutása előtt bevon-ta külpolitikai elképzeléseibe, s így építette Ausztriával kapcsolatos terveit.⁷

³ Tibor FRANK: *Picturing Austria-Hungary. The British Perception of the Habsburg Monarchy 1865-1870*, Columbia University Press, New York, 2005. 10-11. 17. 129-130. 177-181.

⁴ Nachlaß Werther, F. A. von Werther Familienarchiv, Ministerium der auswärtigen Angelegenheiten, VI. Hauptabteilung (HA), Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz [GSPK], Berlin-Dahlem.

⁵ Ministerium der auswärtigen Angelegenheiten, der Dahlemer Teil des Bestandes, III. Hauptabteilung (HA), Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz [GSPK], Berlin-Dahlem.

⁶ Bismarck legkorszerűbb életrajza Otto PFLANZE: *Bismarck and the Development of Germany*, Princeton University Press, Princeton, N. J. 1990. I-III. kötet, német kiadás: *Bismarck*, C. H. Beck, München, 1998. I-II. kötet.

⁷ GONDA Imre: *Bismarck és az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960. 50.

A későbbi kancellár 1860. április 10-én beszélgetést folytatott Leopold von Gerlachhal (1790-1861), IV. Frigyes Vilmos főszárnysegédjével, akinek megemlítette gróf Károlyi Alajos (1825-1889) berlini osztrák követnek, utóbb nagykövetnek kifejtett véleményét, miszerint „*Ausztriának Magyarországra kell támaszkodnia*”.⁸ Mint szentpétervári porosz követ hasonló értelemben, nem kevés iróniával írta Alexander von Schleinitz (1807-1885) porosz külügyminiszternek 1861 márciusában: „*a magyar királyság az osztrák császár főhivatala.*”⁹ A gondolatot Bismarck már mint porosz miniszterelnök is megismételte gróf Károlyi követnek, 1862 decemberében: „*Ha Önök, ahelyett hogy a súlypontot Németországban keresnék, Magyarországra helyeznék azt át, úgy tartomány együttesük [Länderkomplex] legfontosabb és leglényegesebb alkatelemét egy csapásra kibékítenék...*”¹⁰

Berlini levéltári dokumentumok már jóval az 1866-os porosz-osztrák háború előtt világosan szólnak Bismarck külügyminisztériumának spekulációiról az osztrák-porosz szövetség felbomlásáról, a magyar vonatkozású reménységekről, sőt manipulációkról. 1865-ben és 1866 elején a nemzetközi diplomácia is egyre fokozottabban számolt egy közeli porosz-osztrák konfliktussal, és igyekezett ösztönözni Ausztriának a magyarokkal való megbékélését.

Egy 1865 júniusában kelt porosz követségi elemzés már számol a Poroszországgal meglévő osztrák szövetség esetleges felrobbanásával.¹¹ A bécsi *Die Presse* 1865. július 25-én már „*a két német nagyhatalom legsúlyosabb konfliktusát*” latolgatja abban az esetben, ha az osztrák kormány ellenállást mutatna a porosz követelésekkel szemben.¹² Robert Heinrich Ludwig von der Goltz gróf (1817-1869) párizsi porosz követ 1865. december végén arról számol be Bismarcknak, hogy a *Mémorial diplomatique* 1865. december 30-i száma szerint Ausztria és Magyarország megbékülése „*bizonyos és biztos*”. „*Ez Deak [Deák Ferenc] úr meggyőződése és ezt osztja Eotvos [Eötvös József] úr is, a magyar nemzet hatalmas többségének két szószólója. A lap erre az eshetőségre mint „a szabadság ügyének nagy győzelmére tekint*”.¹³ Albrecht von Bernstorff gróf (1809-1873) londoni porosz követ 1866 februárjában Lord Clarendon brit külügyminiszterrel már Poroszország és Ausztria közelgő konfliktusáról beszélt, s erről beszámolt a porosz uralkodónak is. Clarendon „*egész Európa számára súlyos ügynek*” nevezte a porosz-osztrák konfliktust és következményeit.¹⁴ Bécsben ugyanakkor távolinak tűnt az osztrák-magyar kiegyezés. 1866. február 25-én von Roeder hesseni kö-

⁸ Uo.

⁹ Uo. 50-51.

¹⁰ Uo. 51.

¹¹ Analyse, Juni [?] 1865, GSPK, Auswärtiges Amt, Abt. A, Akten 1 Mai-31 Juli 1865, III. HA, Nr. 711, 69-71.

¹² GSPK, Auswärtiges Amt, Abt. A, Akten 1 May-31 Juli 1865, III. HA, Nr. 711, 143.

¹³ Graf von der Goltz - Bismarck, Paris, 30 Dezember 1865, GSPK, Auswärtiges Amt, Abt. A, Akten betreffend die Haltung Österreichs Preußen gegenüber, III. HA, Nr. 713, Jan-19. März 1866, 1.

¹⁴ Bernstorff gróf jelentése - a porosz királynak, 1866. február 24. GSPK, Auswärtiges Amt, Abt. A, HA III, Nr. 713, 147-151.

vet tudósította Casselből a berlini Külügyminisztériumot a bécsi *Die Presse* cikéről, amely szerint a Magyarországgal való megegyezés „még a távoli messzeségben leledzik”.¹⁵ Márciusban már kedvező hírek érkeztek Pestről, s a von der Goltz gróf párizsi porosz követ által Bismarcknak megküldött francia *Constitutionnel* (1866. március 21.) szerint egyszerre csak közelinek látszott a megegyezés a magyar országgyűlés és a központi kormány között.¹⁶ A francia lap hangsúlyozta a jogfolytonosság elvének fontosságát és a közös ügyek rendezésére azonnali hatállyal felállított bizottság jelentőségét. Von Roeder casseli porosz követre 1866. április közepén mély benyomást tett Franz Hermann Schulze-Delitzsch (1808-1883) kiemelkedő szerepet játszó porosz ellenzéki parlamenti képviselő látogatása, aki nem osztotta ellenfelei „testvéries gyengédségét a magyarok, a horvátok, a szlovákok és a patkányfogók iránt – itt a dolgot nagyon józan szemekkel nézik” – tette hozzá.¹⁷

A porosz állami titkos levéltárban őrzött külügyi akták között található Wolfgang Menzel (1798-1873) német író és irodalomtörténész¹⁸ egyik pamfletje, *Preußen und Österreich im Jahr 1866* [Poroszország és Ausztria 1866-ban] (Adolph Krabbe, Stuttgart, 1866) címen. A figyelemre méltó írást von Canitz báró stuttgarti porosz követ továbbította Bismarcknak. Menzelt pamfletje Magyarország és a magyar politikai viszonyok alapos ismerőjének mutatja, a dokumentumot Bismarck nagy valószínűséggel személyesen is tanulmányozta. Menzel traktátusa természetesen nem Bismarck véleményét tükrözi, de bizonyosan befolyásolta a porosz államférfi gondolkodásmódját.

„A magyarok, akik a Franciaország elleni nagy háborúban a legdicséretesebb módon bizonyították a német császársághoz való ragaszkodásukat, tüzes lovagiasságukban annál kellemetlenebbül maradtak távol a német kancellária elaggott prózájától. A kormányzat elmulasztotta, hogy a magyar nemesség gondolkodását a romantikus illúzióktól valamely hasznos gyakorlat felé irányozza, és a nemes Szechenyi [sic] fáradozásait a mezőgazdaság, az ipar, a kereskedelem és a közlekedés ügyében tovább vigye. Magyarország dús talaja hiányt szenvedett, a kultúra, az utak hiányoztak, a vámszekrények zárva maradtak, a gazdagság nagyobb része kihasználatlanul feküdt. Az osztrák kormánynak a saját érdekében kellett volna ezt az elhanyagolt kultúrát a legnagyobb módokon mozgásba hoznia és ezzel egy éppolyan nagy gyarmatosítási rendszerrel kellett volna összekapcsolnia, hogy a számos, termékeny, de parlagon hagyott földdarabot az alsó Dunatájon Németország túlnépesedése számára állandó kivándorlás és áttelepülés érdekében megnyithassák. Minderről azonban szó sem volt. Magyarország ifjú nemessége, amely odahaza unatkozott, egy még tisztázatlan vágyakozástól hajtva az újdonságok felé űzetvén, Párizsba és Londonba ment, ott erkölcsöt és alkotmányt tanult, és élénken érdeklődött ezen országok parlamenti küzdelmei iránt, hogy az ellenzéki szelle-

¹⁵ von Roeder – a porosz Külügyminisztériumhoz, Cassel, 1866. február 25. GSPK, Auswärtiges Amt, Abt. A, HA III, No. 713, 153.

¹⁶ Graf von der Goltz – Bismarck, Paris, 1866. március 21. GSPK, Auswärtiges Amt, Abt. A, HA III, No. 714.

¹⁷ von Roeder – a porosz királyhoz, Cassel, 1866. április 10. GSPK, Auswärtiges Amt, Abt. A, HA III, No. 716, 10-11.

¹⁸ Wolfgang Menzel, in *Deutsche Biographische Enzyklopedie*, Band 7. Saur, München, 1998. 67.

met a Szajna és a Temze mellől a Tiszához plántálják át. Szerencsétlenség volt és maguknak a magyaroknak sem előny, hogy egész érdeklődésük és szenvedélyes tüzük mostantól egy parlamenti és zsurnalisztikai ellenzékre összpontosult, és formális jogi kérdések váltak a főkérdésekké, ahelyett hogy Szechenyi [sic] útján haladtak volna tovább, és anélkül, hogy a német nemzetiséggel szembe kerültek volna, Magyarországot az egyedi tényleg gyümölcsöző módon megfiatalították volna és erőit szaporították volna.”¹⁹ Úgy tűnik, hogy a magyar politikai elittel és a bécsi zsidó újságírókkal szemben²⁰ egyképpen ellenséges irat Berlinben tetszésre talált, a Külügyminisztérium további száz példányt rendelt a várható második kiadásból.²¹

Magáról az osztrák-magyar kiegyezésről Bismarck bőségesen kapott információt. A porosz-osztrák háború, a poroszok fényes königráti diadala után bizonyos mértékig érthető, hogy a porosz követek gyakran tendenciózusan gyűjtötték az osztrák ellenes híreket és tapasztalatokat. Karl Georg Ludwig Guido von Usedom gróf (1805-1884) firenzei porosz követ arról tájékoztatta Bismarckot, hogy „A magyar nemzeti párt mindent elkövet, hogy a népet felvilágosítsa arról, hogy ha Ausztria visszaszerzi hatalmi helyzetét Németországban, ezt ismét a magyar önállóság elnyomására fogja felhasználni.”²²

A porosz-osztrák feszültségek a kiegyezés véghez vitele után folytatódtak, sőt, bizonyos értelemben növekedtek Magyarország és a magyarországi porosz politika vonatkozásában. Ferenc József királyá koronázására Pestre utazott Werther báró bécsi porosz követ is. Ezt követő bécsi jelentésében beszámolt róla, hogy Pesten igyekezett arra a kérdésre is választ kapni, hogy „él-e, s ha igen, mennyiben él a magyarokban a hála érzete Poroszország iránt, amely hatalom befolyásának köszönhetik végeredményben jelenlegi államjogi sikereiket”.²³ Von Werther úgy találta, hogy „a lakosság minden rétegében rokonszenvvel és hálával viseltetnek Poroszország iránt. S míg az osztrák-németek Magyarországon ellenszenvesek, addig bennünk itt a jövőre vonatkozóan is közvetett védelmezőiket látják a bécsi erőszakosságokkal szemben”.²⁴ A Werther báró jelentésében foglaltak jól illettek Bismarcknak ahhoz a koncepciójához, amely a magyarok tartós háláját és rokonszenvét az osztrák ellenes porosz külpolitika szolgálatába igyekezett állítani. Bismarck maga annyira fontosnak tartotta Werther beszámolóját, hogy a követ jelentését minden fontosabb porosz királyi követségnek megküldette.²⁵

Werther jelentéséből diplomáciai bonyodalom származott. Gonda Imre részletesen ismertette ennek lefolyását. A jelentés eredetiségét többen vitatták, amikor az hamarosan napvilágot látott előbb a *La Gazette de France*, majd

¹⁹ Wolfgang MENZEL: *Preußen und Oesterreich im Jahr 1866*, Verlag von Adolph Krabbe, Stuttgart, 1866. 44-45. Csatolva Frh. von Canitz stuttgarti porosz követ jelentéséhez – Bismarcknak, Stuttgart, 1866. február 7. GSPK, Auswärtiges Amt, Abt. A, HA III, No. 713.

²⁰ MENZEL: 57.

²¹ Ld. az irat vesoján titkosírással, 1866. február 9-i kelettel.

²² Usedom gróf – Bismarckhoz, Firenze, 1867. április 16. Idézi GONDA: 86.

²³ Werther báró – Bismarckhoz, Bécs, 1867. június 18. Idézi GONDA: 86-87.

²⁴ Uo.

²⁵ GONDA: 87.

a *Wiener Neue Presse* hasábjain, és a porosz követ megállapításai kínosan érintették az osztrák politikai vezetést, állítólag egészen Ferenc József császárig elmenően. Kérdéssé vált Werther követ állása is, noha Bismarck kiállt diplomatája mellett.

A poroszokkal szemben szkeptikus, gyakran ellenséges bécsi légkör azonban kedvezett a Werther-jelentés aggályos interpretációjának, s Beust báró, az új osztrák kancellár von Ladenberg bécsi porosz ügyvivőnek felvetette, hogy Ausztria rosszallóan figyel, hogy „*Poroszország nem hagy fel azzal, hogy Magyarországon bizonyos eshetőségekre tovább szövi a szálakat*”.²⁶ Bismarcknak 1867. október 15-én von Werthernek küldött utasításában egyenesen arról az osztrák vádról beszél, amely szerint Poroszország kapcsolatokat tart fenn a magyar radikálisokkal. Bismarck azt az üzenetet küldte Beust bárónak Bécsbe, hogy az osztrák vádak már csak azért sem állják meg a helyüket, mivel Poroszország titkos költségvetési alapjaiból nem is futná a magyar politika támogatására, s az ilyen jellegű kiadásokat a nyilvánosság elé is kellene tárni. „*Ami a magyarországi hangulatot illeti, az a kívánságunk, hogy az a lehető legkedvezőbb legyen az ő [Beust] és vállalkozásának sikere számára. Annak szüksége, hogy Magyarországra más szemmel nézzünk, egyedül Ausztria velünk szembeni agresszív politikája révén állhatna elő.*”²⁷

Az osztrák-magyar kiegyezést kiváló történeti keretbe állította az *Ausgleich* kritikus hónapjaiban Pesten állomásozó brit diplomata, Robert Burnett David Morier. A németföldön igen járatos, mondhatni német specialistaként működő brit rendkívüli követ a következőkben foglalta össze Ausztria strukturális átalakításának sürgető szükségét: „*A tizennyolcadik század dereka az a korszak, amelyben az európai kontinens minden állama arra törekedett, hogy megerősítse a kormányzati tevékenységet, és a laza és heterogén kötelékek helyébe – amelyek addig megakadályozták, hogy a feudális állam darabjaira hulljon –, bevezessék a szilárd, modern állam eszméjét. E változást fájdalmasan erőltették rá az osztrák kormányra azok az erőfeszítések, amelyekre a Franciaország és Poroszország elleni háborúi során kényszerült. A francia király & Nagy Frigyes szilárd és központosított hatalmával Nagy Ausztriának olyan forrásokat kellett szembeállítania, amelyek önmagukban talán nem voltak kevésbé bőségesek, de mivel hiányzott az egység és a koncentráció, sokkal nehezebben voltak felhasználhatóak, mint az ellenségé. Ezért a bécsi Burg politikája a tizenhetedik század végétől kezdődően mind a mai napig a monarchia hatalmának megerősítésére törekedett. Ez a feladat, köszönhetően annak a különleges helyzetnek, amelyben az osztrák uralkodó egyben német császár is volt, és egyéb okok miatt is, amelyekre most nem térünk ki, sokkal nehezebb volt, mint a hasonló feladat, amelyet olyan tökéletes sikerrel valósítottak meg a francia királyok vagy a brandenburgi választók.*”²⁸

Bismarck Ausztria ellenes gyanakvása és vádjai diplomáciai irataiban fo-

²⁶ GONDA: 88-89.

²⁷ Utasítás Werther báró bécsi követnek, Berlin, 1867. október 15. BISMARCK: *Die gesammelten Werke*. Band 6a. *Politische Schriften*. 1867 bis 1869. Hg. Friedrich THIMME, Otto Stollberg Verlag, Berlin, 1930. 79.

²⁸ R. B. D. Morier jelentése Lord Bloomfield bécsi brit nagykövethoz, 1866. január 15. közli FRANK: 195.

lyamatosan nyomon követhetők. Bernstorff gróf londoni porosz nagykövetnek 1869 januárjában egyenesen arról ír: „jól tudjuk, hogy az osztrák kormány Poroszországban ügynökökkel rendelkezik, akik osztrák pénzért írnak a porosz lapokba. Ezt a komplikált masinériát, amelynek évek óta szokása és gyakorlata, hogy velünk szemben ellenséges hangon agitáljon, az osztrák birodalmi kancellár [Beust] egyetlen esetben sem tudta más irányba vinni”.²⁹ Bismarck szavai szerint meglepve tapasztalta, hogy még Lord Clarendon brit külügyminiszter is hitelt adott azoknak a híreszteléseknek, hogy „Magyarországon nagyszámú titkos ügynökönk dolgozik, akik Magyarországot Ausztria ellen heccelik”.³⁰ Bismarck felkérte londoni nagykövetét, hogy „nyomatékosan közölje Lord Clarendonnal, amit a magyar kormány hozzám küldött bizalmas ágensének már kifejtettem: kész vagyok minden magyarországi porosz ügynöknek, akire rámutatnak, 1000 dukátot fizetni készpénzben, és teljes mértékben egyetértéssel azzal, hogy mindenkit, aki magát ilyennek adja ki, minden további nélkül árulóként felakasszanak.”³¹ A magyar kormány „bizalmas ágense” Seherr-Thosz gróf, az egykori poroszországi magyar légió őrnagya volt, akivel Bismarck valóban ebben az értelemben tárgyalt 1869. január 2-án, Berlinben, s kifejtette látogatójának: „Poroszországnak nem fűződik hozzá érdeke, hogy Magyarország és Ausztria között viszályt szítson. [...] Minden érdekünk ahhoz fűződik, hogy az osztrák-magyar monarchia megerősödjék, s szoros barátságba lépjen velünk. E kívánság őszintesége Ausztria-Magyarország mostani átalakulására alapul. A Monarchia dualisztikus felépítése magával hozza, hogy ebből az irányból kevéssé félhetünk agressziótól. [...] Ausztria-Magyarország mint szövetséges számunka nagy értéket jelent.”³²

Bismarck kancellár folyamatosan mérlegelte Magyarország helyzetét az új Monarchián belül. Már 1870-ben úgy ítélte meg, hogy „Magyarországnak minden oka megvan az elégedettségre államjogi berendezkedésével kapcsolatban,” s azzal, hogy a Monarchia föderatív átrendezése, „nemzeti csoportok szerinti felosztása ezt a felbomlási folyamatot Magyarországra is kiterjesztené.”³³

Bismarck Magyarország-képének (és a magyar Bismarck-képnek) alakulásában szerepet játszott Jókai Mórral (1825-1904) folytatott beszélgetése 1874-ben. A birodalmi kancellár Berlinben, a Wilhelmstraßen lévő rezidenciáján fogadta a magyar író, aki lapja, *A Hon* számára készített interjút a német államférfivel. Ez a többször közölt, ismert írás híven tükrözte Bismarck véleményét a Monarchia fontosságáról: „a mostani dualisticus államforma Oszt-

²⁹ Bismarck utasítása Bernstorff gróf londoni porosz nagykövetnek, Berlin, 1869. január 18. BISMARCK: *Die gesammelten Werke. Band 6a. Politische Schriften*. 1867 bis 1869. Hg. Friedrich THIMME, Otto Stollberg Verlag, Berlin, 1930. 517.

³⁰ Uo. 519.

³¹ Uo.

³² BISMARCK: *Die gesammelten Werke. Band 7. Gespräche*. Hg. Willy ANDREAS. Erster Band: Bis zur Aufrichtung des Deutschen Reiches, Otto Stollberg & Co. Verlag für Politik und Wirtschaft, Berlin, 1924. 279.

³³ Bismarck utasítása von Schweinitz bécsi porosz követnek, Berlin, 1870. január 12. BISMARCK: *Die gesammelten Werke. Politische Schriften*. Hg. Friedrich THIMME. Band 6b 1869 bis 1871, Deutsche Verlags-Gesellschaft, Berlin, 1931.

rák–Magyarország közt fentartandó. Az önök története is egy Ausztriával; még harcaik által is egy; egykor harcoltak egymással, most pedig egymás védelmére vannak utalva.”³⁴

A német kancellár beszélt Jókainak a német-osztrák viszonyról is és elutasította azt a feltételezést, hogy Németország szeretné Ausztriát akár csak részben bekebelezni. „[...] a mely német miniszternek eszébe jutna Ausztriától valamit elfoglalni, az meg volna érve arra, hogy (itt mutatta kézzel a 'felakasztást'). Én részemről, ha az osztrák tartományok 'erővel' akarnának hozzánk jönni, képesek volnának 'ezért' háborút kezdeni 'ellenük.' Az osztrák-magyar monarchiát senki sem fogja hosszú ideig bántani, a mennyire emberi észszel az időjárás előre megjósolható.”³⁵ Bismarck Jókainak azt is kifejtette, hogy véleménye szerint „Önöknek a királya 'most' már egészen népszerű és kedvelt uralkodó Magyarországon.”³⁶

A kancellár elismeréssel adózott a németek és magyarok kormányzási képességeinek. „A Lajthán innen és a Lajthán túl államilag kormányozni az egyik részen a német, másik részen a magyar faj hivatott. A többi fajok is adnak igen jó katonákat, de közigazgatási tehetség, államférfiúi tudomány, intelligencia, birtok, kiválólág a németnél és a magyarnál van. És mindennyit összetartja a közös historia.”³⁷

Bismarck nézetei az 1860-as és 1870-es évek Magyarországról részét képezték a közép-európai stabilitásra, egy erős kormányzásra képes államalakulat létrejöttére vonatkozó elveinek. „Szükséges, hogy Európa közepén egy olyan consolidált állam létezzék, a minő az Osztrák-Magyar monarchia. Ezt beláttam már akkor, mikor 1866-ban [a königráti csata után] a békét megkötni siettem; a mi sok barátunknak nem tetszett.” – mondta 1874-ben.³⁸ A magyarokról, Magyarországról ebben az összefüggésben gondolkodott és magyarság-képe, az osztrák-magyar kiegyezésről alkotott felfogása ebben a keretben értelmezhető. Diószei István értelmezése máig megállja helyét: Poroszországnak legalább annyi érdeke fűződött egy erős Monarchiához, azon belül egy sikeresen fejlődő (és Ausztriát is sakkban tartó) Magyarországhoz, mint amennyire az utóbbinak érdeke volt a porosz-német barátkozás. A történelem visszavetített képe rossz iránytű, nem ad biztos támaszt a későbbiek megértéséhez.

³⁴ Gespräch mit dem Dichter M. Jókai. Berlin, 1874. február 27. BISMARCK: *Die gesammelten Werke, Band 8, Gespräche*, Zweiter Band. Hg. Willy ANDREAS, Otto Stollberg & Co., Verlag für Politik und Wirtschaft, Berlin, 1926. 105-108. Jókai Mór: *Utiképek. Bismarcknál*. A Hon, XII. évf. 51. sz. 1. 1874. március 3. Közzölte Jókai Mór *összes művei*, XCVII. kötet, Révai, Budapest, 1898. 427-433. A beszélgetést érintette GONDA: 162. Legújabbban, sajtótörténeti szempontból, újszerűen elemezte MARTIN József: *Amiért Bismarck megharagudott Jókaira. Egy korai „interjú-anyag” nyomában*. Élet és Irodalom, LIII. évf., 2009. szeptember 11. 10. o. – Idézetek a Jókai-interjúból *A Honban* megjelent eredeti magyar szöveg alapján.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ Uo.